

MIHÁLYI PÉTER

Támogatás a támogatásért?

Közteherviselés - ma és holnapután II.

**"Iszonyú a kísértés a jóra."
(Bertolt Brecht: A kaukázusi krétakör)**

A nulla hatásfokú verkli

A szocialista tervgazdaság modellje az iparosítást kívánta optimalizálni, és sok szempontból e tekintetben eredményes is volt. Egy alapvető problémától azonban nem tudott megszabadulni: a termelés nagymértékben öncélúvá vált. Érdeemes visszaidézni Jánossy Ferenc példázatát, amit 1956-ban a Petőfi Kör nevezetes vitájában mesélt el a szénbányák és az eröművek kapcsolatáról. A bányák szemet adnak az eröműveknek, az eröművek pedig áramot a bányáknak. Az akkori magyar helyzet közel állt ahhoz a szélsőséges lehetőséghez, amikor a rossz hatásfokkal működő bányák és a rossz hatásfokkal működő eröművek végül is csak egymást szolgálták. Így "az egész verklinek a hatásfoka nulla - vonta le a következtetést Jánossy -, mert kifelé nem ad semmit".

Mára egy ehhez hasonló ördögi kör épült ki a jóléti-szociális szférában, ahol az államháztartás kiadásainak 65 százalékát költjük el. Csakhogy a pénzben és természetben nyújtott támogatások egyre inkább a mellékhatásként, maguk által teremtett negatív hatások ellensúlyozását próbálják megkísérelni - szükségszerűen csekély hatásfokkal. Mint a Pénzügyminisztérium egyik munkanyaga ezt megfogalmazza: "A jóléti támogatások általában egyértelműen csökkentik a munkakínálatot, mivel úgy jut jövedelemhez az egyén, hogy szabadidejét sem kell feláldoznia. Még erősebb az ellenősztönzés, ha a támogatásra csak az jogosult, aki nem dolgozik (szegénységi csapda)." Ugyanezt állítja - de a távolabbi következményekre is utal - Ferge Zsuzsa: "[A] harmadik generáció nő fel, amelyik nem látott még maga körül munkába járó szülőt. Ez vadonatúj jelenség a 30-40-50 évvel ezelőtthez képest. Márpedig a szegénység újratermelődésének egyik oka, hogy generációk nőnek fel - mondjuk úgy - a segélykultúrában."

A foglalkoztatás szempontjából nézve Magyarországon a korai nyugdíjba vonulás, a leszázalékolás, a gyermekneveléshez és a felsőfokú oktatáshoz, a lakásépítéshez és lakásfenntartáshoz, a földtulajdonhoz és a kisparaszti gazdálkodáshoz kapcsolódó támogatási konstrukciók okozzák a legtöbb bajt. Köllő János metaforáját kölcsönvéve: ezek a rendszerek fekete lyukként nyelik el a munkavállalókat. Ez magyarázza, hogy a 15-24 éves, illetve az 55-74 éves korosztály foglalkoztatási rátája ennyire alacsony (sőt újabban csökkenő is!), és azt is, hogy ilyen alacsony szintű a földrajzi mobilitás, hogy hatalmasra duzzadt a szürke- és feketegazdaság, hogy nincs elég szja- és tb-járulék-bevétel stb.

Látva a bajokat, a segíteni akaró állam azután számolatlanul önti a pénzét - újabban most már az Európai Unió pénzét is - különféle jövedelempótló, megélhetési költségeket csökkentő támogatásokra, átképzési-foglalkoztatási programokba. Tanulságos példa erre, hogy 2008 tavaszán - egyebek között - azért kell bezárni az utolsó előtti magyarországi cukorgyárat, mert a hazai cukortermelőknek az EU többet fizet az ágazatból való kivonulásért, mint amennyi hasznuk lenne a cukor eladásából. A szerencsi gyár leállása 111 ember számára jelent állásvesztést. Ezt kell majd a munkaügyi-szociális-jóléti rendszernek kompenzálni.

Az állam tehát adó- és járulékkedvezményekkel, a közösségi közlekedés dotációjával próbálja ösztönözni a vállalatokat a munkahelyteremtésre, az embereket a munkavállalásra. Hiszen a látszat az, hogy nincs munka, nincs jövedelem, vagyis szociális szempontból égető szükség van ilyen programokra. De ez a kép részben teljesen hamis: az érintettek jelentős része valamilyen módon ma is megtalálja a jövedelemszerzés lehetőségét, vagy olyan családi viszonyok között él, hogy a támogatásra nincs is igazán rászorulva (pl. a családi pótlékra). Miután nyugdíjasként, gyeses kismamaként, leszázalékolva vagy esti/levelező egyetemi hallgatóként alanyi jogot szereztek a tb-juttatásokra, százezrek dolgoznak napszámosként, takarítónőként, kertészként, bébiszitterként vagy tanácsadóként, esetleg - horribile dictu - alkotmánybíróként. Másfelől meg a kép részben valós, de egy eltorzult valóságot mutat. Sok munkanélküli tényleg nem képes arra, hogy munkát találjon, de ez részben annak a következménye, hogy a sok milliárd forintért működtetett munkanélküli ellátó rendszer nem igazán segíti, kevéssé ösztönzi és szinte egyáltalán nem kényszeríti őket arra, hogy visszatérjenek a legális munkaerőpiacra.

Intézményi önérdék

És itt nem csak az értelmetlen, egyre romló hatásfokkal működő körforgásban keringő forintmilliárdokról van szó! De kiépült egy hatalmas szociális-jóléti intézményi struktúra is, ami munkát, feladatot és önigazolást keres önmagának. Szalai Júlia számításai szerint az önkormányzati segélyek valamilyen fajtájából évente 1,3 millió háztartás részesül. Ezek persze elaprózott összegek, amelyekhez komoly tranzakciós költségek társulnak. Ismét csak Szalai szerint az önkormányzati segélyirodáknak és a helyi szociális ellátás kapcsolódó intézményeiben körülbelül annyi a stabil, viszonylag jól fizetett munkahely, mint az idegenforgalomban és a vendéglátásban együtt: kb. 120-150 ezer fő. Ehhez még hozzá kellene adni a költségvetési intézményekben dolgozó, ilyen feladatokat ellátó közalkalmazottak, köztisztviselők és mindenféle "számlás" vállalkozások senki által nem ismert létszámát is. Sőt, növekvő politikai súllyal rendelkező szereplőként ideszámítandó a különféle közhasznú társaságokban, alapítványokban tevékenykedő sok tízezer jó szándékú civil polgártársunk bére, munkaideje, energiája is.

Azt is pontosan tudjuk, hogy a szociális-jóléti célokat szolgáló konstrukciók részletszabályai jobbra ad hoc célokhoz kapcsolódóan alakultak ki, és onnantól kezdve folyamatosan bővültek is. Vagy ahogyan a Világbank egyik friss elemzése fogalmaz: "Magyarország rendelkezik a legbonyolultabb [családtámogatási - M. P.] rendszerrel, különböző segélyek és programok sokaságával, melyek gyakran semmilyen kapcsolatban sincsenek egymással."

Kezdetől fogva tovább nehezíti a tisztánlátást, hogy az ad hoc célokat a kormányzat sokszor szánt szándékkal eltagadta, illetve elfedte valamiféle ködös-populista érveléssel. A gyermekgondozási segélyt 1967-ben azért találták ki, mert az új gazdasági mechanizmus bevezetése nyomán az Országos Tervhivatal szakértői a képzetlen, alacsony keresetű női munkaerő tömeges elbocsátásától tartottak. Ez volt a döntő ok, a népesedéspolitikai érvelés valójában csak propagandacélokat szolgált. Miután azonban a fix összegű gyest bevezették, a magasabb jövedelmű anyák gyermekvállalásának ösztönzése viszonylagosan erőtlenebbé vált, a népesedéspolitikai érvekkel megvezetett közvélemény újabb intézkedéseket várt. Így és ezért vezették be 1985-ben a keresetarányos gyermekgondozási díjat, a gyedet.

A nyugdíjrendszerben van a legnagyobb baj

Frissebb és költségkihatását tekintve még jelentősebb példája ennek a nulla hatásfokú társadalmi verkleinek mindaz, ami a tb-nyugdíjak paramétereivel az elmúlt nyolc évben történt, s ezen belül is leginkább a 13. havi nyugdíj intézményesítése. Így állt elő az a mai helyzet,

hogyan az induló nyugdíjnak a nyugdíjazás előtti munkajövedelemhez viszonyított aránya - az ún. nettó helyettesítési ráta - Magyarországon egy átlagkeresettel rendelkező, 2004. évi pályakezdő számára 102,2 százalék - szemben a gazdag országokban szokásos hatvan-nyolcvan százalékos mértékkel. Vagyis egy átlagos magyar munkavállalónak a mai rendszer azt ígéri, hogy 65 éves korától - ha leteszi a munkát - még emelkedni is fog a jövedelme. S miután ez így marad élete végéig, nincs is értelme az előrelátó öngondoskodásnak, megtakarításnak és tartalékok felhalmozásának. Ez persze pusztán egy elméleti modell végső számadata, hiszen ez a helyzet biztosan nem fog így fennmaradni a következő hat évtizedben, de jól mutatja a jelenlegi szabályrendszer abszurditását. Vannak adatok a tényleges helyettesítési rátáról is, tehát arról, hogy napjainkban mire számíthat egy átlagos nyugdíjba vonuló. A Nemzetközi Valutaalap szerint a 13. havi tb-nyugdíj bevezetése és más intézkedések ezt a rátát a korábbi hatvanszázalékos tartomány felső részéből 80-83 százalék közé emelték. "Még a legbőkezűbb magánnyugdíj-rendszerek sem céloznak ilyen magas helyettesítési rátát" - mondják erről a Valutaalap szakértői.

Szegények és gazdagok

A helyzetet tovább bonyolítja az a tény, hogy a támogatásokhoz való hozzáférés lehetősége, illetve a közteherviselés alól való kibújás lehetősége aszimmetrikus módon jelentkezik a szegények, illetve a gazdagok esetében. Aligha kell hosszasan érvelni amellyel, hogy ma Magyarországon az a tipikus, hogy a szegénységben élők - részben akaratuk ellenére, részben mert nekik így előnyösebb - viszonylag nagyobb arányban vonulnak ki ténylegesen a munkaerőpiacról, mint a gazdagabbak. Másfelől pedig az is triviális állítás, hogy a közterhek alól való legális kibújásra és/vagy a jövedelemeltitkolásra a magasabb jövedelműeknek sokkal több módjuk van, mint a szegényeknek. Itt megint a nyugdíjprobléma áll a középpontban. Szalai hívta fel a figyelmet arra, hogy az átlagos négy százalékkal szemben a felső decilisbe tartozó nyugdíjasok 22 százalékának van teljes fizetésű állása, míg a legalsó decilisben a munkaviszonnyal rendelkező nyugdíjasok aránya gyakorlatilag nulla!

Az állam önmagát nem tudja becsapni!

Ma már minden közgazdász és minden politikus tudja Magyarországon is, hogy nincs ingyenebéd, az államot nem lehet becsapni sem számviteli, sem politikai értelemben. Az állam nem végső jövedelemtulajdonos, a hozzá befolyó pénzeket mindenképpen kiadja, deficitjét mindenképpen fedezni tudja hitelek felvételével. Politikai értelemben az állam azonos az állampolgárok közösségével - most ideértve a még meg nem született gyermekeinket és unokáinkat is.

Az Országgyűlésben, a pártfrakciókban vagy az Országos Érdekegyeztető Tanácsban lealkudott, illetve a hétköznapok során elcsalt adó- és járulék-tömeg hiányának vagy az ugyanezen fórumokon kialakult többletkiadások következményeit közvetlenül vagy a velünk egy háztartásban élő családtagjainkon keresztül közvetve mindannyian érezzük. Ha nem ma, akkor holnap. Vagy azért, mert a kormány rákényszerül a többi adófajta emelésére, ami alól nehezebb kibújni, vagy azért, mert más közkiadások pénz hiányában elmaradnak (pl. kátyús utak javítása). Mindezeket túlmenően a jelen és a jövő generációit még terheli annak a többlet-államadósságnak a kamata is, amely úgy és azért keletkezett, mert a központi költségvetés hitelből egyenlíti ki a hiányt.

Veszélyben a demokrácia!

A TÁRKI és Szalai Júlia elemzéséből tudjuk, hogy 1992 és 2005 között a valódi vállalkozást működtető háztartások súlya mindvégig változatlan maradt. Csökken a legális munkavállalás jelentősége, a piaci eredetű jövedelmeken belül pedig - ha nem is nagymértékben -, de nő az

illegális-informális jövedelmek aránya. Még ennél is nagyobb baj, hogy napjainkban a háztartások jövedelmének több mint ötven százaléka az állami redisztribúció nyomán jut el a családokhoz. Így nem lehet demokráciát működtetni, mert a felelőtlenül ígérő és a felelőtlenül osztogató politika nyérése be van kódolva a rendszerbe. Találón jellemezte a helyzetet Hamecz István, a Magyar Nemzeti Bank korábbi vezető közgazdásza, amikor kimondta, hogy a közteherviselés ilyen szerkezete és arányai mellett "a választás már nem felelős közéleti szerepvállalás, hanem kívánságműsor". Ez a március 9-i népszavazás legfontosabb üzenete.

Fontosabb hivatkozások:

Coelho, Isaias és szerzőtársai: Magyarország: Az adóreform egyes kérdései, Washington, D. C.: International Monetary Fund, 2007. április 23. Kézirat. (Magyar fordításban lásd www.miniszterelnok.hu)

Interjú Ferge Zsuzsával a Medical Tribune 2006. ápr. 13-i számában

Hamecz István: Kompország gazdasága, Népszabadság, febr. 6.

Mickelwright, John-Nagy Gyula [2006]: Az álláskeresés ellenőrzése és a munkanélküliség időtartama - Egy társadalomtudományi kísérlet, Közgazdasági Szemle, 2008 júl.-aug.

Mihályi Péter: Közteherviselés - ma és holnapután. I., Élet és Irodalom, 2005/37., szeptember 16.

Pénzügyminisztérium: A magyar adórendszer szerkezete és hatékonysága, A Gazdasági Versenyképesség Kerekasztal felkérésére készítette a PM Gazdaságpolitikai főosztály Közgazdasági kutató osztálya, 2007. szept. 11.

Szalai Júlia: Nincs két ország...? Társadalmi küzdelmek az állami (túl)elosztásért a rendszerváltás utáni Magyarországon, Osiris, Budapest, 2007

(Részlet a Miért beteg a magyar gazdaság című megjelenés előtt álló könyvből.)

Copyright Élet és Irodalom. Minden jog fenntartva.

Powered by [IntraPort Corporate Portals](#)

Design version 0.34 beta [XHTML](#) | [CSS](#)